

Emil Králík (1880-1946)

Připomenutí významného díla

Ing. arch. Jan Obrtlík
školitel: prof. Ing. arch. Vladimír Šlapeta, DrSc.
Ústav teorie, FA VUT v Brně

Abstrakt

Emil Králík (1880-1946) patřil k nejvýznamnějším osobnostem meziválečné brněnské architektury. Jeho rozsáhlá a mnohostranná činnost sahá od nábytkové tvorby přes architekturu obytných a veřejných budov až po urbanistické návrhy. Vysokou úroveň měla i jeho výtvarná tvorba. Vliv mělo také jeho pedagogické působení na brněnském Vysokém učení technickém stejně jako osvětová činnost v kulturních spolcích první československé republiky. Jeho odkaz je dosud jednou z nedostatečně probádaných oblastí dějin moderní architektury a umění.

Klíčová slova

Králík, Emil (1880-1946) - architektura, 20. stol. - umění, 20. stol - funkcionalismus - Výstava soudobé kultury, Brno 1928 - Vysoké učení technické v Brně

Abstract

Emil Králík (1880-1946) belonged to most important personalities of Brno architecture between World Wars. His broad and multi-faceted activity spans from furniture design over architecture of residential and public buildings to urban design. His art work was also on a high level. His teaching at Brno University of Technology had big influence alike his pursuit in cultural societies of the first Czechoslovak republic. His legacy remains one of unequally explored areas of modern architecture and art history.

Keywords

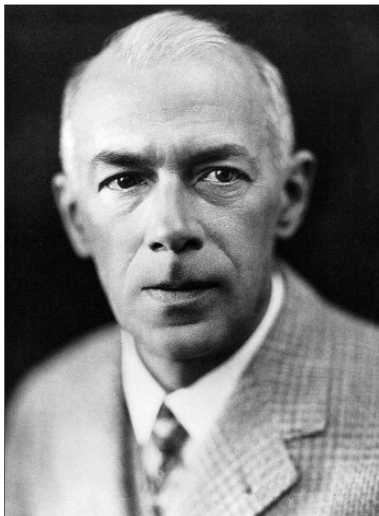
Králík, Emil (1880-1946) - architecture, 20th cent. - art, 20th cent. - functionalism - Exhibition of Contemporary Culture, Brno 1928 - Brno University of Technology

1 Úvod

V dějinách brněnské moderní architektury existuje řada osobností, jejichž dílo přesáhlo regionální význam buď již v době svého vzniku, nebo až s odstupem času díky reflexi teoretiků architektury. Některé z těchto osobností mají spíše národní význam, jiné, jako například Bohuslav Fuchs, se mohou po dorovnání rozdílů způsobeného publikačními restrikcemi komunistického režimu, ucházet o místo v celoevropských dějinách architektonického modernismu.

Dějiny 20. století znamenaly pro tvůrčí osobnosti obrovskou zkoušku nejen v oblasti samotných tvůrčích dovedností, ale daleko více v oblasti morálních a občanských kvalit. Umělci reprezentovali nejživější společenské křídlo usilující o vývoj a překonání často už bezobsažných tradic. Tím se stávali logickým cílem represivních zásahů ze strany obou nedemokratických režimů, které v českých dějinách 20. století figurovaly. Můžeme jistě postulovat velmi všeobecný a přibližně platný princip, který shledává společenskou angažovanost, míru osobní autenticity a koherenci umělceova díla jako míru jeho pozdějšího konfliktu s totalitními režimy.

Jistě to platí pro Emila Králíka tak, jako pro málokterého dalšího z brněnských meziválečných architektů. Velmi podivný a překvapivý obraz vytváří velkolepý, i když nedostatečně dokumentovaný fond jeho architektonického díla doprovázený vytříbeným uměleckým i pedagogicko-teoretickým odkazem v kombinaci s minimálním množstvím zmínek v umělecko-historické literatuře posledních sedmi desetiletí. Má-li naše regionální umělecko-historická znalost (a na ní založená totožnost či dokonce svébytnost) nějakou rezervu, je to jistě v tomto případě.

2 Život a dílo

Emil Králík se narodil v Praze 21. února 1880 v rodině úředníka pražského magistrátu. Mezi svými příbuznými se jistě setkal s mnohými podněty ze svého budoucího oboru – jeho strýc Antonín Cechner byl architekt a vyučující kamenické školy v Hořicích a průmyslové školy na Smíchově. Mezi jeho širším příbuzenstvem byl i dramatik Jaroslav Kvapil.

V roce 1900 dvacetiletý Králík maturoval na gymnáziu a peníze získané ze školní prodejní výstavy svých akvarelů vynaložil na cestu po Itálii, na které uzrálo jeho rozhodnutí pro studium malířství na Akademii výtvarných umění. Pod vlivem rodičů ale nakonec nastoupil ke studiu architektury na České technice v Praze, kde byl ovlivněn výrazným Josefem Schulzem i o něco mladším Janem Koulou. Od Schulze se mohl naučit smyslu pro logičnost dispozice a vyvážený vztah mezi detailem a celkem budovy. Koula zase představoval samostatného teoretika a současně i

vynikajícího výtvarníka, což Králíka jistě vedlo k větší řemeslné preciznosti. Malířskou a kresebnou aktivitu si ostatně zachoval až do konce svého života.

Období kolem roku 1900 bylo charakteristické rostoucím napětím mezi tradičními historismy a pokrokem věd i techniky. Měnila se i struktura společnosti a nová doba hledala svůj autentický výraz. Stavba Peterkova domu na Václavském náměstí podle návrhu Jana Kotěry vyvolala ve společnosti rozdílné reakce. Svěžost secese byla konotována jejím vídeňským původem, tedy proti vkusu separatistického sebevědomí Pražanů. Těmto kontroverzím mladý student techniky přihlížel a hledal mezi nimi svou cestu.

Po inženýrském absolutoriu a krátkém působení v ateliéru architektů Balšánka a Polívky zamířil Králík do Brna, kde nastoupil na místo profesora české Státní průmyslové školy založené roku 1885. Stal se tím součástí dynamického prostředí vytvářeného absolventy této průmyslovky a následnými žáky Otto Wagnera na vídeňské Akademii, kteří proti dosavadní historizující architektuře stavěli požadavky důsledné vazby mezi účelem, konstrukcí a výrazem stavby.

Přes Králíka také rezonoval v brněnském prostředí vliv Jana Kotěry, brněnského rodáka a hlavního iniciátora moderny v českých zemích. Oba spojoval i osobní vztah, když Kotěra v době své práce na Národním domě v Prostějově (1905–07) doporučil o devět let mladšího Králíka jako architekta dvou významných rodinných vil pro místní průmyslníky Josefa a Františka Kovaříkovy (obě realizovány 1910–11).

V období pohasínající monarchie těsně před 1. světovou válkou navrhl Králík kromě prostějovských vil v obdobném osobitěm stylu ještě lázeňský dům Bedřicha Smetany v Luhačovicích v roce 1908. Také zde kombinuje již modernistický prostorový rozvrh s nemnohými historizujícími články. V obdobném duchu byl veden i jeho soutěžní návrh na budovu českého národního divadla v Brně na dnešním Žerotínově náměstí z roku 1910. Nelze pominout ani jeho četné uměleckořemeslné návrhy pro prostějovské družstvo Vulkania, kde v letech 1912–14 působil jako umělecký ředitel.

Po vzniku Československé republiky nastoupil v roce 1920 na místo mimořádného (a od roku 1924 řádného) profesora architektonického a ornamentálního kreslení na nově vzniklém odboru architektury brněnské techniky. Zde aktivně působil až do uzavření českých vysokých škol nacisty v roce 1939, jeho ústavem tedy prošli všichni meziváleční absolventi.

V tomto období se také úspěšně účastnil významných architektonických soutěží - v roce 1919 na regulaci Letné a okolí pražského Hradu, v roce 1921 na umístění budov lékařské fakulty v novém areálu na Žlutém kopci v Brně, o rok později na regulaci Dominikánského náměstí v Brně, 1924 na nejvyšší správní soud v Praze, poté získal třetí místo ve významné soutěži na Akademické náměstí v roce 1925 a především se stal hlavním architektem generálního plánu a realizátorem areálu pro Výstavu soudobé kultury v roce 1928. Na výstavě také prezentoval svůj nábytek provedený UP závody Jana Vaňka a pro areál navrhl budovu kina a kavárny.

Chceme-li pochopit Králíkův význam v úplnosti, musíme uvést také jeho kulturní činnost za hranicemi vysoké školy. Od roku 1906 existoval výtvarný odbor Klubu přátel umění založeného v roce 1900, ve kterém se Králík dostal do společnosti Dušana Jurkoviče a dalších regionálně smýšlejících umělců.

Po první světové válce byl členem Klubu výtvarných umělců Aleš vzniklého právě z Klubu přátel umění, který významně formoval brněnské moderní umění. Spoluzakládal také avantgardní Skupinu výtvarných umělců v roce 1922 a byl jejím prvním předsedou. V roce 1924 zahájila v Brně svoji činnost pobočka mezinárodně zaměřeného Klubu architektů, opět pod Králíkovým vedením. To vše znamenalo velkou podporu pro výstavní a přednáškovou činnost v duchu avantgardního hnutí 20. let a jistě nemalou měrou podpořilo pozdější úspěch funkcionalismu v brněnském prostředí. Držela-li kdy brněnská kultura krok se světem, bylo to jistě v těchto letech.

Konec třicátých let je už poznamenán tíživou atmosférou rostoucího nacionalismu v Evropě. Králík po celý život hodně cestoval a začátek okupace Československa jej oddělil od manželky, která v těchto letech dlouhodobě pobývala ve Francii.

V zostřených podmínkách po atentátu na říšského protektora Heydricha byl roku 1942 zatčen a uvězněn v koncentračním táboře ve Svatobořicích-Mistříně (okres Hodonín). I z tohoto období jsou zachovány některé jeho kresby zachycující život v koncentračním táboře. Po osvobození v roce 1945 byl z tábora propuštěn a zemřel o rok později v Praze.

3 Dobový kontext působení Emila Králíka

Začátek Králíkovy profesní dráhy je určen tradičními historismy přelomu století. V tomto duchu byla vedena značná část jeho studia a musel tedy vlastními silami tyto stereotypy překonat. Jeho práce před rokem 1910 ukazují snahu po překonání historických vzorů a hledají v secesi i mimo ni adekvátní alternativu. Lázeňský dům Bedřicha Smetany nebo prostějovské vily jsou zřetelně formovány i modernistickým uvažováním o funkčním členění staveb. Králíka lze tedy odůvodněně chápat jako blízkého soupeřníka Jana Kotěry při vzniku české moderní architektury.

Zjišťujeme také logický a plynulý vývoj Králíkova tvůrčího názoru od modernisticky reinterpretovaného historismu prvního desetiletí 20. století, přes monumentální modernismus začátku 20. let až po bílý funkcionalismus jednoduchých geometrických forem na přelomu 20. a 30. let. Tato plynulost je mezi příslušníky intenzivně experimentující meziválečné avantgardy spíše neobvyklá a svědčí o vyváženosti Králíkova úsudku ve vztahu k mohutně nastupujícím tehdy módním pojetím konstruktivismu nebo tzv. vědeckého funkcionalismu. Jeho architektura pro Výstavu soudobé kultury sice sleduje trend vrcholného funkcionalismu, nikdy však neztrácí výtvarnou licenci usilující o eleganci, což zdaleka neplatí o všech funkcionalistických architektech tohoto období.

V důsledku toho Králíkovo dílo přitahuje méně pozornosti než překvapivá a průkopnická díla z prostředí například pražského Devětsilu. Právě vyváženost a vývojová uhlazenost jsou ale silnou stránkou jeho práce.

4 Bílá místa pohnuté historie

Osudová náhoda způsobila zničení velké části Králíkova osobního archivu při obsazení brněnské právnické fakulty gestapem v březnu 1939. Odbor architektury měl v pohnutých letech k dispozici některé prostory v nejvyšším patře této bezpochyby strategické budovy a možná i tato nešťastná shoda okolností přiměla Králíka opustit po několika desetiletích intenzivní činnosti jihomoravskou metropoli.

Z nepřímých informací je také jasné, že Králíkův stav po tříletém pobytu v koncentračním táboře nebyl po fyzické i psychické stránce dobrý a vedl během následujícího roku k jeho úmrtí. Tento stav působil jeho malou aktivitu v kontaktu s poválečnými státními institucemi – nestal se například členem sdružení politických vězňů, což po několika letech vedlo k úředním pochybnostem o samotném faktu jeho uvěznění v průběhu války.

Jeho význam dokládá v duchu postulátu v úvodu tohoto textu i skutečnost, že krátce po jeho úmrtí v roce 1946 otiskl časopis *Architektura ČSR* nekrolog s příslibem rozsáhlejší studie mapující jeho nezanedbatelné dílo. Ve složitě době poválečných let však už tato myšlenka zůstala nenaplněna a pouňorová odborná veřejnost ji, zdá se ne zcela neúmyslně, ignorovala. Důvody takového vývoje jsou ovšem v tomto stavu bádání spíše v poloze hypotéz. Ironickým detailem se v tomto kontextu stala skutečnost, že Králíkem navržená budova Všeobecného penzijního ústavu (dnes Nejvyšší soud ČR) z roku 1932 na Burešově ulici v Brně se v průběhu let stala sídlem Krajského výboru Komunistické strany.

5 Použitá literatura a prameny

ARCHIV Vysokého učení technického v Brně.

CRHONEK, Iloš. *Architekt Emil Králík: 1880-1946*. Brno: Muzeum města Brna, 1988. 72 s. Edice katalogy. *Architektura*. (kniha bez ISBN).

MÜLLER, Zdeněk (Ed.). *Výstava soudobé kultury, Brno 1928*. Vyd. 2. Brno: Veletrhy Brno a.s., 2008(?). 67 s. (mimo edice). (kniha bez ISBN).

PERNES, Jiří. *Kapitoly z dějin Vysokého učení technického v Brně: (cesta moravské techniky 20. stoletím)*. Vyd. 1. Brno: VUTIUM, 2009. 345 s. ISBN 978-80-214-3376-2.